

УДК 81'271:316.77(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-31>

Неля ПОДЛЕВСЬКА,

orcid.org/0000-0001-6210-265X

кандидат педагогічних наук,

завідувач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

(Хмельницький, Україна) *podlevskaja@ukr.net*

Олена ШЕВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5829-2048

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки

Полтавського державного медичного університету

(Полтава, Україна) *shevchenko.36028@gmail.com*

Кирило РЕШЕТИЛОВ,

orcid.org/0000-0002-7114-9107

старший викладач кафедри української мови, літератури та культури

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *9498@i.ua*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ І КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОПРОСТОРІ

У статті досліджується мова як засіб міжгенераційної комунікації, що формує особистість з унікальним баченням реальності вбудованого в мовний ландшафт світу, а також перетворює спільноти людей на народи та створює нації. Українська мова за час свого існування виробила різні форми мовних одиниць, які сприяли правильній передачі знань при збереженні національних традицій культури. Вербальне спілкування є важливим засобом соціальної та особистої взаємодії, має різні ділові стилі і культури мовлення.

Метою статті є розгляд етнокультурних особливостей мовного вираження та спілкування в українському лінгвістичному просторі.

Наукова розвідка виявила, що домінуючою характеристикою в українській мові та культурі є позитивна ввічливість, яка має на меті продемонструвати цікавість адресанта до справ адресата, відкрито наголошуючи на проявах доброти, співчуття, милосердя. Також важливим є використання структурованих висловлювань та виразів, особливо побажань здоров'я, у яких переважає ввічливість, спрямована на посилення позитивного образу адресанта шляхом демонстрації досвіду, підкреслюючи доброту, емпатію та співчуття мовця.

Дослідження показують, що мовна комунікація є важливою у спілкуванні між окремими людьми та суспільством, тому що вона полегшує взаєморозуміння між ними. Мова відповідає за збереження культурної спадщини та формування країни. Національний складник змісту мови проявляється в забезпеченні елементарного та всебічного розуміння світу, створенні образу світу за допомогою мови і піддається впливу культурологічного компонента особистості, формує національний характер, культуру мовлення, а також впливає на невербальну поведінку, пов'язану з мовленням.

Лінгвістична картина світу проявляється як засіб зображення культурних стереотипів, образів і стандартів, притаманних суспільству.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо детальний аналіз аспектів культури віртуальної комунікації.

Ключові слова: лінгвопростір, мовна комунікація, етнолінгвістика, культура, етнос.

Nelia PODLEVSKA,

orcid.org/0000-0001-6210-265X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Head of the Department of Slavic Philology
Khmelnyskyi National University
(Khmelnyskyi, Ukraine) podlevskaja@ukr.net*

Olena SHEVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-5829-2048

PhD,

*Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine) shevchenko.36028@gmail.com*

Kyrylo RESHETYLOV,

orcid.org/0000-0002-7114-9107

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language, Literature and Culture
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) 9498@i.ua*

ETHNOCULTURAL FEATURES OF LANGUAGE EXPRESSION AND COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE SPACE

The article examines language as a means of intergenerational communication, which forms a personality with a unique vision of the reality embedded in the linguistic landscape of the world, and also transforms communities of people into nations and creates a nation. During its creation, the Ukrainian language developed various forms of language units that contributed to the correct transmission of knowledge while preserving national traditional cultures. Verbal communication is among the means of social and personal interaction, has different business styles and speech culture.

The purpose of the article is to consider the ethno-cultural features of language belief and communication in the Ukrainian linguistic space.

Scientific intelligence has recognized that the dominant characteristic in the Ukrainian language and culture is positive politeness, which aims to demonstrate the addressee's interest in the addressee's affairs, openly emphasizing manifestations of kindness, compassion, and mercy. There is also the use of structured utterances and expressions, especially wishes of health, in which politeness prevails, aimed at reinforcing the positive addressee by demonstrating experience, emphasizing the kindness, empathy and compassion of the speaker.

Research shows that language communication is important in communication between individuals and society because it facilitates mutual understanding between them. The language is responsible for the preservation of cultural heritage and the formation of the country. The national component of the content of the language manifests itself in providing an elementary and comprehensive understanding of the world, creating the shape of the world with the help of language and is influenced by the cultural component of the personality, forms the national character, the culture of speech, and also affects non-verbal behavior related to speech.

The linguistic picture of the world manifests itself as a means of depicting cultural stereotypes, images and standards inherent in society.

As a perspective of further research, we envisage a detailed analysis of aspects of the culture of virtual communication

Key words: *language space, language communication, ethnolinguistics, culture, ethnos.*

Постановка проблеми. Існують розбіжності між регіонами України, які виникли внаслідок історико-політичних та економічних трансформацій, пов'язаних із заселенням українцями, інтеграцією різних територій, їх розвитком, що, у першу чергу, вплинули на географічні та культурні відмінності. Українські регіони мають різний ступінь впливу один на одного і різний ступінь націоналізації. Між ними існують ментальні, соціально-поведінкові, культурні й економічні відмінності, зумовлені передусім різним періодом перебування у складі інших держав. Дослі-

дження в етнолінгвістичному руслі присвячені таким питанням, як асоціація та взаємовплив мов, навколишній світ і етнос, універсальні поняття та концептуалізація мови, вивчення національних понять, значення лексики в культурному аспекті мови, опис значущих фрагментів вийшов на вищий пріоритет у мовній картині світу конкретного етносу тощо. Зачинателем самобутності країни є мова як засіб концептуалізації світу через мовну особистість. Тому аналіз реального складу окремої мови дає змогу виявити особливості національного характеру та погляду на світ.

Аналіз досліджень. Проблеми й окремі питання етнокультурних особливостей у лінгвопросторі розкриті в багатьох публікаціях таких іноземних і вітчизняних науковців, як П. Браун (1978), Д. Полозок (2022), Л. Федорюк (2019), А. Бойко (2023).

Н. Марченко (2019) вказує на те, що основою утворення етноспецифічних реалій буття народу є природно-географічні, культурно-історичні, суспільно-економічні особливості життя певного етносу.

Л. Гнатюк і Ю. Деревянко (2021), а також О. Джеріх (2023) вважають, що культурологічний компонент у змісті мовної особистості формується під впливом фактів культури мови, пов'язаних з мовною і немовною поведінкою. К. Бондарчук і О. Чумаченко (2021) обґрунтували особливості писемної мовної комунікації засобами української мови. Н. Демченко, А. Чала та В. Твердохліб (2022) аналізують етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу. В. Попелюк (2020) зосереджує увагу на визначенні поняття мовної особистості в контексті етнічності та культури.

Мета статті – розглянути етнокультурні особливості мовного вираження і комунікації в українському лінгвопросторі.

Виклад основного матеріалу. На формування української культури вплинуло географічне положення України на перетині основних торговельних шляхів і політичних інтересів, але вона була дещо віддалена від основних культурних і політичних центрів як західного, так і східного світів. У зв'язку з цим майже всі дослідники сходяться на думці, що на територіях, які не зазнають сильного впливу центру, зазвичай розвиваються явища і процеси, що замінюють його ідеологічні основи, формується нова ідентичність.

Етнолінгвістика – це наукова галузь на межі етнографії та лінгвістики, яка вивчає взаємозв'язок між мовою та культурою, взаємодію мови, етнічної культури й етнопсихологічних факторів у функціонуванні та розвитку мови. Вона охоплює сферу соціолінгвістики, етнології, паралінгвістики, етногенезу й етнічної історії, етнолінгвістичні процеси у внутрішніх і міжмовних контактах, а також досліджує роль мови в етнічному становленні спільноти, зокрема деталі комунікативної поведінки членів мовної та культурної спільноти конкретної країни (Марченко, 2019: 6).

Етнічна приналежність розглядається як сукупність поведінкових стереотипів, об'єктивних якостей і характеристик, певних емоцій і переживань. Як особлива риса суб'єктивності вона виражається в почуттях індивіда, його досвіді приналежності до певної етнічної групи і його сприйнятті себе як

представника певного народу. Водночас етнічна ідентичність, яка є найбільш стабільним і постійним елементом людської суб'єктивності, заснована на визнанні почуття спільного походження, традицій, цінностей, переконань, історичної спадковості та спадковості між поколіннями. Слід також пам'ятати, що етнічна приналежність є одним зі складників антропоцентричної парадигми, яка також охоплює культуру, расу і стать.

Визначальна роль у культурі відводиться цінностям народу. Етнічний складник у змісті мовної особистості полягає в забезпеченні основного і розгорнутого погляду на світ, формуванні мовного образу світу і під впливом культурного компонента особистості сприяє формуванню національного характеру, реалій культури, пов'язаних з мовленням і невербальною поведінкою. Отже, етнічний компонент відображає систему цінностей і сенсів життя, а культурний компонент – рівень засвоєння культури людиною як ефективного засобу підвищення інтересу до мови. Культурні цінності утворюють систему, яка дає змогу розрізнати універсальні, особисті, домінуючі значення, відображені в мові (Попелюк, 2020: 165).

У зв'язку з цим базові культурні концепти становлять смислове й культурне ядро етномовної свідомості будь-якого культурного простору, фокусуючи в собі систему смислової організації етносвідомості в єдності її парадигматичних, синтагматичних і лінгвокультурних (ціннісно-смислових) зв'язків. Такі концепти, на відміну від понять, не тільки усвідомлюються, але й переживаються, містять у собі не лише раціональне, а й емоції, симпатії та антипатії, що виникають у процесі їх ціннісного осмислення. Саме завдяки цим властивостям культурні концепти служать основним осередком лінгвокультури у структурі мовної ментальності, фантомами мовної свідомості етносу (Демченко та ін., 2022).

Лінгвістичні засоби служать засобом мовної об'єктивації понять і є пояснювачами своєрідного когнітивно-концептуального прояву національного характеру. Словесні концепції існують у тій чи іншій мовній картині світу. Однак поняття як одиниця концептуальної категорії може мати або не мати вербального вираження. Концепція найбільш стисло виражається контекстом в усному мовленні, тому міжособистісне спілкування – це не те саме, що повсякденні розмови у певному типі спілкування (Гнатюк, Джеріх, 2023: 62).

Етнокультурні особливості мовленнєвої діяльності діють на різних рівнях організації комунікативного процесу і формуються під впливом системи факторів, що мають різну структуру і

насамперед пов'язані з культурними традиціями. Всі тексти є продуктами певної культури. Вони виконують функцію колективної культурної пам'яті і водночас самі стають культурним мікрокосмом. Простір, створений текстом, реалізує конкретне значення мовної одиниці. Розташування та взаємодія мовних одиниць в одному тексті допомагає підкреслити культурне маркування стосовно певної сфери, чим збагачує сам зміст тексту. Лексична система значень пов'язана з культурними особливостями носіїв мови, оскільки вона відображає світогляд людей у контексті культурних традицій. Лінгвістична картина світу мовних і культурних спільнот проявляється як засіб втілення культурних стереотипів, символів і стандартів (Попелюк, 2020: 165).

В україномовному просторі слід відзначити тенденцію до розгорнутих експресивних висловлювань. В українському мовленнєвому середовищі домінує позитивна ввічливість, скерована на посилення позитивного іміджу (візерунку) адресанта через демонстрацію зацікавленості адресанта справами адресата, наголошуванні на вияві доброзичливості, симпатії, співчуття (Гнатюк, Деревянко, 2021: 68).

Мовні та культурні здібності, знання історії країни, звичаїв народу, знання, відображені у свідомості у вигляді окремих слів, фразеологізмів, художніх і регіональних історичних текстів, особливості розмовної мови – це фактори, які об'єднують узагальнений досвід народу, повсякденне життя людей, мовні та культурні навички, набуті теоретичні знання і здатність використовувати відповідні навички, наприклад, здатність аналізувати мовну і культурну інформацію. Культура як складна система, особлива форма спілкування, набір духовних і матеріальних цінностей перебуває у тісному контакті з мовою. У центрі уваги лінгвістичних і культурних досліджень – культура людини як носія мови, його мовна діяльність і поведінка, які роблять його частиною певної культури (Полозок, 2022: 10).

Однією з важливих соціальних потреб кожної людини є комунікація – процес активного обміну інформацією в різних сферах життя. Процес спілкування передбачає соціальну взаємодію членів суспільства. Взаєморозуміння між ними досягається за допомогою правил і положень, що регулюють характер комунікації залежно від його мети і засобів. Під час спілкування індивід має враховувати соціальні норми, звичаї, усталені традиції, форми і мовні засоби, що існують у певному суспільстві.

Оскільки основним засобом спілкування є мова, дуже важливо, щоб кожен комунікатор опанував свою культуру в цілому і ділове спілкування

зокрема. У мові відбивається не тільки реальний світ, а й національна самосвідомість, особливості країни, звичаї, мораль, системи цінностей тощо. Мова це, певним чином, культурне дзеркало, вона зберігає лексику, граматику, ідіоматику та культурні особливості різних форм усного та письмового спілкування. Крім того, це засіб комунікації між поколіннями, що формує особистість з унікальним баченням реальності, вбудованим у лінгвістичну картину світу, а також перетворює людей на народи і створює нації. За час свого існування українська мова виробила різні форми мовних одиниць, які допомагають правильно передавати знання, зберігаючи при цьому національні культурні традиції (Боднарчук, Чумаченко, 2021: 149).

Важливо також зазначити, що у сучасному світі різні форми віртуального спілкування стають все більш популярними. Дистанційність електронної комунікації дає змогу експериментувати з індивідуальністю людини, приховувати особистісні якості, що призводить до знеособлення учасників спілкування, виявляти загальні ознаки, спільні риси чоловічої і жіночої мови. Сьогодні найбільш поширеною формою віртуальної комунікації є передача інформації за допомогою месенджерів Viber і Telegram. Для них характерні такі комунікативні якості, як інтерактивність, усно-письмові комунікативні якості, низька культура мови і виразність.

Отже, етнічний складник мовної особистості забезпечує базове і розширене уявлення про світ. Під впливом культурного складника особистості формується мовний образ світу, національний характер, реальність мовної культури, пов'язаної із мовою і невербальною поведінкою.

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що мовна комунікація є життєво важливим засобом соціальної та індивідуальної взаємодії між членами суспільства, що має на меті порозуміння між ними. Мова зберігає культурну спадщину та формує націю.

Етнічний складник у змісті мовної особистості полягає в забезпеченні основного і розгорнутого погляду на світ, формуванні мовного образу світу і під впливом культурного компонента особистості сприяє формуванню національного характеру, реалій культури, пов'язаних із мовленням і невербальною поведінкою.

Лінгвістична картина світу проявляється як засіб зображення культурних стереотипів, образів і стандартів, які домінують у конкретному суспільстві.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо детальний аналіз аспектів віртуальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко, А. Е. Формування гнучких навичок учнів засобами інтеграції англійської мови і мистецтвах в гуртках. *Мистецтво та освіта*. 2023. Випуск 3, № 109. С. 48–53.
2. Бондарчук С.С., Чумаченко О.А. Особливості писемної мовної комунікації засобами української мови (на прикладі офіційно-ділового, епістолярного та розмовно-побутового функційних стилів). *Вісник філології університету Альфреда Нобеля*. 2021. Вип. 1. № 21.
3. Гнатюк Л., Дерев'янюк Ю. Когнітивно-концептуальні аспекти й функційно-прагматичні вияви ввічливості у лінгвокультурному ракурсі (на фактичному матеріалі англійської і української мов). *Лінгвістичні студії*. 2021. № 42. С. 61–73.
4. Гнатюк Л., Джеріх О. Когнітивно-концептуальні вияви національного характеру в англійськомовних та українськомовному просторах. *Лінгвістичні студії*. 2023. № 46. С. 60–67.
5. Демченко Н. Д., Чала А. Г., Твердохліб В. А. Етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу. *«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського», серія: «філологія. журналістика»*. 2022. Вип. 1. № 1. С. 12–17.
6. Полозок Д. С. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту (на матеріалі роману Туна Кіремітчі «Молитви лишаються незмінними»). Київ, 2022. 81 с.
7. Попелюк В. П. Мовне вираження етнокультурної специфіки політичних промов. *Вчені записки Таврійського народного В.І. Вернадського, серія філол. соціальні комунікації*. 2020. Вип. 2. № 4. С. 164–169.
8. Марченко Н.М. Особливості відтворення етнокультурних мовних одиниць в англо-українському перекладі. *thesis*. 2019.
9. Федорюк Л. Специфіка української концептосфери: лінгвокультурологічний вимір (на прикладі концепту «смерть»): монографія. Вінниця, 2019. 185 с.
10. Brown, P. Universals in Language usage: politeness phenomena. [V] Goody, E.N.(ed.) *Questions and Politeness: strategies in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978: P. 56–289.

REFERENCES

1. Boiko, A. E. (2023). Formuvannia hnuchkykh navychok uchniv zasobamy intehratsii anhliiskoi movy i mystetstvakh v hurtkakh [Formation of students' soft skills by means of integration of English and arts in extracurricular activities]. *Mystetstvo ta osvita – Art and Education*. 3(109). 48–53. [in Ukrainian].
2. Bondarchuk S.S., Chumachenko O.A. (2021). Osoblyvosti pysemnoi movnoi komunikatsii zasobamy ukrainskoi movy (na prykladi ofitsiino-dilovoho, epistoliarneho ta rozmovno-pobutovoho funktsiinykh styliv)[Features of written language communication by means of the ukrainian language (on the example of official-business, epistolary and conversational-functional styles)]. *Visnyk filolohii universytetu Alfreda Nobelia – Alfred Nobel University Journal of Philology*.1(21) [in Ukrainian].
3. Hnatiuk L., Derevianko Yu. (2021) Kohnityvno-kontseptualni aspekty u funktsiino-prahmatychni vyjavy vvichlyvosti u linhvokulturnomu rakursi (na faktychnomu materiali anhliiskoi i ukrainskoi mov) [Cognitive-conceptual aspects and functional-pragmatic manifestations of politeness from a linguistic and cultural perspective (based on factual material of the English and Ukrainian languages)]. *Linhvistychni studii - Linguistic studies*. 42, 61–73. [in Ukrainian].
4. Hnatiuk L., Dzherikh O. (2023) Kohnityvno-kontseptualni vyjavy natsionalnoho kharakteru v anhliiskomovnykh ta ukrainskomovnomu prostorakh [Cognitive-conceptual manifestations of national character in English-speaking and Ukrainian-speaking areas]. *Linhvistychni studii - Linguistic studies*. 46, 60–67. [in Ukrainian].
5. Demchenko N. D., Chala A. H., Tverdokhlib V. A. (2022). Etnokulturni kontsepty ukrainskoho dialektneho dyskursu[Ethnocultural concepts of ukrainian dialect discourse]. *«Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho», seriia: «filolohiia. zhurnalistyka» - «Scientific Notes of v. I. Vernadsky Taurida National University», Series: «Philology. Journalism»*. 1(1), 12–17 [in Ukrainian].
6. Polozok D. S. (2022) Linhvokulturolohichnyi analiz khudozhnoho tekstu (na materiali romanu Tuna Kiremitchi «Molytvy lyshaiutsia nezminnymy») [Linguistic and cultural analysis of the artistic text (based on the novel by Tun Kiremitchi «Prayers remain unchanged»)]. Kyiv, 81 p. [in Ukrainian].
7. Popeliuk V. P. (2020) Movne vyrazhennia etnokulturnoi spetsyfyky politychnykh promov [Language expression of ethno-cultural specifics of political speeches]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho narodnoho V.I. Vernadskoho, seriia filol. sotsialni komunikatsii - Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, Series Philology. Social Communications*. 2(4), 164–169. [in Ukrainian].
8. Marchenko N.M. (2019) Osoblyvosti vidtvorennia etnokulturnykh movnykh odynts v anhlo-ukrainskomu pereklyadi [Peculiarities of reproduction of ethnocultural language units in English-Ukrainian translation]. *Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody – Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda*. [in Ukrainian].
9. Fedoriuk L. (2019) Spetsyfyka ukrainskoi kontseptosfery : linhvokulturolohiinyi vymir (na prykladi kontseptu smert) [Specificity of the Ukrainian conceptual sphere: linguistic and cultural dimension (on the example of the concept of death)]. Vinnytsia, 185 p. [in Ukrainian].
10. Brown, P. (1978) Universals in Language usage: politeness phenomena”. [V] Goody, E.N.(ed.) *Questions and Politeness: strategies in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–289.